KİTABIN DİLİNDEN “KİTAP”

Asım N. (2012), Kitap (400 sayfa), Büyüyen Ay Yayınları: İstanbul.

Züleyha ER¹

“Kitap ölüleri konuşturur, dirilerin sözünü sana ulaştırır.” Ne de güzel söylemiş Cahız. Kitapların gücü sonsuz; onlarla mekân ve zaman sınırı olmadan uçsuz bucaksız diyarlara seyahat edebiliriz. Bazen bir dost, bazen bir sırdaş, bazen kardeş... Her kitap farklı, her kitap özel.

Okumak her insanın dünyasında geniş yer tutsaydı herhalde dünyadaki pek çok sorun çözüldü. Okumanın tadı tüm dimağlarda farklı. Her insan için okumanın bir rengi, şekli, kokusu var. Öyleyse nedir okuma? Yalnızca bir şifre çözmek mi?

“Okuma, yalnızca yazılı sözcüğün ya da dilin kodunu çözmeyi içermez; o daha çok dünyaya ilişkin bilgilerin önünde gider ve onunla iç içe geçmiştir. Dil ve gerçeklik devingen olarak kendi aralarında ilişkilidir. İlk önce dünyayı, içinde yaşadığım küçücük dünyayı okuma; ondan sonra sözcüğü, her zaman okul dönemimdeki sözcük dünyasından ibaret olmayan sözcüğü okuma (Freire,73).

Okuma; zihnimizin gıdası, ruhumuzun gıdası elbette. Ama neyi okumak? Kitap seçimi de okuma eylemi kadar önemli bu noktada.

¹ Türkçe Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, Esenyurt Ekrem İnci Ortaokulu, erzuleyha55@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6328-7657>.

Manguel, kitap seçimi ile ilgili biçim ve içeriğin birlikte ele alınması gerektiğini söyler. **“Ellerim yatağa, masama veya trene götüreceğim ya da dostuma armağan edeceğim kitabı seçerken içerik kadar biçimi de dikkate alır. Okumak için seçtiğim yer ve duruma göre ya küçük ve derli toplu ya da büyük ve kapsamlı bir şeyler seçerim... Ben bir kitabı kapağıyla, biçimiyle değerlendiririm”** (Manguel, 157).

İnsan okudukça iyi kitapları daha çabuk tanımaya başlar. İşte, bu iyi kitaplardan birini de sizinle paylaşıyoruz. 1893 yılında yazılıp kütüphanenin karanlık ve tozlu raflarında örümcek ağları içinde gün yüzüne çıkmak ve okuyucularına kavuşmak için sabırla – yüz yıl -bekleyen kıymetli bir eser... Tam sevgiliye kavuşacakken yaralanan Mecnun gibi ilk yazıldığındaki halini- kelimelerini, ifadelerini, söylemek istediklerini- kaybeden bir eser... Kitabın dilinden kitabı anlatan, bilginin nasıl sevgiye dönüşebileceğini gösteren bir eser...

“Kitap” kitap hakkında konuşan, düşünen, yazan herkese hitap ediyor. Yazar kitabı sevgili olarak görüyor ve onunla samimi biçimde konuşuyor. Bize bu iki aşığı efsunla dinlemek kalıyor. Kitap için yazılan bir şarkıyı dinlemek gibi...

Necip Asım'ın “Kitap” adlı eseri okuyucuyu kendi serüvenini yaşamaya davet eden nitelikli bir başvuru kitabı. Her şeyden önce yazar Necip Asım gerçek bir kitap tutkunu, Türkçülük hareketinin gelişmesine önemli katkılar sağlayan bir âlim. II. Abdülhamit döneminde yazmaya başlayan ve dönemin aydın bakış açısı hakkında ipuçları veren bir yazar. Kitabı sevgili olarak gören bir okur. Kitaplara aşkla bakmayı gösteren bir kitapsever. Naz yapmayan yârine methiyeler düzen bir şair...

Kitabın yazıldığı dönemde yazar kendisi gibi kitapseverlerin sayısının az olmasından şikâyetçi olsa da gelecekte ümitli; ayrıca yaptığı önemli işin farkında. Kendisinden önce kitaplar hakkında ayrıntılı bir araştırma yazılmadığına işaret ederek eserin önemini bir kez daha vurgulamak istiyor şu satırlarda.

“İşte bugün miktarı 200 ve yakında 2000 olacak dostlarımız için mahbûb-ı kulübümüzün nâmına bir eser yazıyorum. Sevgilimizin tarih ve evsâfı böyle beş-on yaprakla ihâta edilemez.”

Yirmi yedi ana bölüm, kırk altı alt bölümden oluşan kitap kendi tarihi ile başlıyor anlatmaya. “Kârîne” ile okuyucuya seslenerek yazı ve yazı malzemelerine geçiş yapıyor. Ardından kitaplar, kütüphaneler ve kitapla ilgili kitap falcılığından imzaya kadar akla gelebilecek her türlü ayrıntıyı okurun huzuruna çıkarıyor. Yazar tüm bu bilgileri kuyumcu titizliği ile hem Batılı kaynaklardan hem de Doğulu kaynaklardan süzerek kendi baharatlarını ekleyip sunuyor okuyucuya. Yazarın yaşadığı dönemi, yaptığı araştırmaları

ve edindiği bilgileri sunma biçimi düşünüldüğünde eserin değerinin kat ve kat arttığı şüphesizdir.

Kitabın değerini ortaya koymak için benzer konularda yazılmış farklı eserleri incelemek ve “Kitap” a bir daha bakmak gerekir. Böylece Asım’ın eserinin hangi noktalarda dolu olduğunu, hangi noktalarda eksiklerinin olduğunu görebiliriz. Yerli ve yabancı eserleri inceledikten sonra şu yorumları yapabiliriz:

Labarre’nin “Kitabın Tarihi” adlı eserinde kitabın kökenleri, Yunan-Roma Antik Çağı’nda kitap, Orta Çağ’da kitap, matbaanın yükselişi, aydınlanma çağında kitap, modern kitap adlı bölümlerin yer aldığı, kaynakça bölümünün oldukça sınırlı olduğu bir eser. “Kitabın Tarihi” başlıklı bir esere göre oldukça sığ bilgiye sahip olduğu ve yüzünü yalnızca Batı’ya çevirerek kitabın tahini anlattığı görülmektedir.

J. Pedersen’in “İslam Dünyasında Kitabın Tarihi” adlı eseri İslam’dan önce Arap yarımadasında yazı ve kitap, Kur’an ve Arap Edebiyatı, kitapların telifi ve nakli, varraklar ve kitapçılar, yazı malzemeleri, Arapça yazı ve hattatlar, kitap resimleme, ciltçilik, kütüphaneler, matbu kitaplar şeklinde bir içerik sunmaktadır. İslam dünyasında kitabın yeri konusunda bilgi veren ilk bir eser olması bakımından önemli bir başvuru kitabı. Ancak İslam dünyası adı taşıyan bir eserin yalnızca Arap dünyasını tanıtması eserin değerini düşüren bir eksikliktir.

Ş. Tekin’ in yazdığı “Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları” adlı eserde kâğıt yapımı, çeşitleri ve Anadolu’ya yayılması, yazı malzemeleri, kâğıt damgaları hakkında bilgi verilmiştir. Eser kitaptan ziyade kitabı ve yazıyı oluşturan unsurlar hakkında bilgi verilmiştir. Kitabı Oluşturan unsurlara yer veren bir kitabın şüphesiz ki okuma kültürü ve kitap hakkında da bilgi vermesi beklenirdi.

Bahsettiğimiz üç eserle karşılaştırdığımızda “Kitap” için hem Batı kaynakları ile Doğu kaynaklarını incelemesi ve ortaya koyması bakımından hem de geniş kapsamlı ve daha nesnel bir bakış açısıyla yazılması bakımından değerlidir diyebiliriz. Asım’ın kitabından iki yüzyıl sonra yazılan Erünsal’a ait “Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane” adlı eser ise Orta Çağ İslam dünyasında kitabın gelişim süreci, fiziki unsurları –papirüs, parşömen, kâğıt, mürekkep vb.- zaman içinde geçirdikleri değişimleri, kitabın muhteva özelliklerini ortaya koymaktadır. Yalnızca yazılı kitap değil sözlü kitap dönemi de ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Bütün bu konulara Doğu ve Batı kaynakları sentezlenerek ulaşılmış ve tüm kaynaklar detaylandırılmıştır. Kitabın 170 sayfası ise kaynakça ve ekler bölümüne ayrılmış durumdadır. Bu haliyle Erünsal’ın eseri Asım’ın iki yüz yıl önce okumayı hayal ettiği, yazar dostlarına yazmaları için seslendiği eser olarak değerlendirilebilir.

“Benim bu yazdığım, evsâf-ı mahbûbu müş’ir bir kıtadır; kasidelerini de benden daha muktedirleri tanzim etsin; seve seve okuyalım.”

Kitabın içeriğinde dikkat çeken belli noktalardan bahsetmek istiyoruz. Böylece siz değerleri kitapseverler bu lezzet-i şahaneden birer parça tadabileceksiniz.

Kitabın bölümlerine geçmeden önce yazarın o dönemde haklı olarak şikâyetçi olduğu şu konudan bahsetmeden geçmeyelim. **“Zamanımızda kitapların çokluğu ile iftiharda acele etmeyelim. Böyle bir bardak su bahasına kadar kitap bolluğunda hala evinde bir kitabı bulunmayanlar var! Bunlara ne diyelim?”** Ne dersiniz haklı değil mi?

Kitabın içeriğinde dikkat çekici bazı bölümleri şöyle sıralayabiliriz:

Yazı bölümünde yazının icadı ile başlayan devir ve farklı milletlere ait yazı şekilleri hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler veriyor. **“Hatt-ı mıhi’ye dair Avrupa’da bir hayli kitaplar neşredilmiştir. Asar-ı atika mütehassıslarının rivayet ve kabüllerine göre hattı mıhiyi Asuryalılar Türklerden öğrenmişlerdir. Şu hesapça şaşaa-ı medeniyetleriyle vakitlerindeki akvamın gözlerini kamaştıran Asuryalıların muallimi Türkler demek oluyor. Ve bundan Türkistan medeniyetinin daha kadim olduğu anlaşılıyor.”**

Yazı ile ilgili ayrıntılardan gözümüze çarpanlardan bazıları da şöyle: Elifba’nın bize İslamiyet sonrası Araplardan geçtiği fakat Araplara da Süryanilerden geçtiği açıklanmaktadır. İslami yazıların on iki farklı çeşidi olduğu kufi, sülüs, nesih, gubor, reyhani, muhakkak, tevki, talik, rika, divani, müselsel ve müselsel.

“Hatt-ı divani” adlı yazının mucidinin Matrakçı Nasuh olduğu, âmâların elifbasının, dilsiz ve sağırın elifba talimi olduğunu söylüyor.

Yazı malzemeleri hakkında yazar **“Eski mısır ahalisi ora bataklıklarında yetişen ve papirüs denilen bir nevi kamışın yaprakları üzerine yazarlardı. Demek oluyor ki sevdiğimiz kamışla kamış üzerine yazılır imiş.”** ifade ederek kâğıt yerine kullanılan Türklerin “hasır otu” Arapların “gulan” adını verdikleri bataklıkta yetişen bir bitki olduğu ayrıntısını ekliyor. Genel kültürümüze de katkıda bulunacak şu ayrıntı gözden kaçmıyor.

“Bize kalemtıraş İran’dan gelmiştir. Yavuz Sultan Selim’in İran’dan getirdiği ve ganaiminin en kıymetleri add eylediği Tebriz erbab-ı sanatı miyanında kalemtıraşçılar da var idi.

Eski yazma eserlerin Mısır mezarlarında bulunduğu yazma eserlerin çok kıymetli olduğu ve yüksek ücretlere satıldığını da şu satırlardan öğreniyoruz:

“Edna hatla olacak şeylerin bin beyitli bir floriye, evsatı iki filoriye alası ise üç altuna idi. Eğer hattat meşahirden ise beş altun bile alırdı.”

“Ali Meşhedi’nin telamizinden 957’de Maverâünnehir’de vefat eden Mir Ali’nin bir kıtası İstanbul’da beş-altıbin Osmaniye ve hocasının ki ise nihayet dört-beş yüz akçeye satılır idi.”

“Avrupa’da kitapların galası fevkalade olup Anjo Konteslerinden birisi İncil üzerine bir musahabe kitabını satın almak için 200 dişi koyun, birçok zerduh 268 litre buğday bir o kadar çavdar bir bu kadar da darı vermiştir.”

“Kitap Meraklıları” bölümünden bahsetmeden geçemeyeceğiz. Bu bölümde kitapseverleri muhibban-ı kütüp ve mecanin-i kütüp olarak iki grupta inceliyor. Kitap mecnunlarının 16.yy’dan bu yana var olduğu ve Yunanistan, Roma ve daha çok İngilizlerde görüldüğü aktarılıyor. Bu kişilerin kitapları okumak için değil de koleksiyon yapmak için topladığını ve bu durumun yumurta toplamaktan bir farkı olmadığını anlatıyor. Kitap mecnunlarının kitaplarını hiç kimse ile paylaşmadıklarını, kimseden ödünç kitap alıp vermediklerini, kütüphanelere asla girmediklerini ifade etmektedirler. Kont İstre isminde bir kişinin 52.500 cilde malik olduğu halde okumayı bilmediğinden bahsediliyor. Ardından İngiliz ve Alman kitapseverlerin kitaplarla ilgili ortaya koydukları şu ilginç kuralları ortaya aktarıyor.

“Yatakta okunmayacak, kenarına haşıye yazılmayacak, yeni kitapların yaprakları oldum olasıya kesilmeyecek; yapraklar içeri kıvrılmayacak; beş kuruşluk cilt yaptırılmayacak, sayfeleri kolaylıkla çevirmek için parmaklar ısıtılmayacak; taam esnasında okunmayacak; acemi mücellidlere cilt yaptırılmayacak; kitaplar kendi halinde bir yere konup açık tutulmayacak üzerlerine sigara külü düşürülmeyecek, kitaplar arsasında çiçek, yaprak kurutulmayacak, kitap üzerine aksırılmayacak, ciltlerde Rusya meşini kullanılmayacak, kitaplar yemek dolabına konmayacak...”

Kütüphane bölümünde insanların çok eski devirlerden itibaren kitaplar için bir yer temini fikrinin var olduğu tarihsel boyutuyla ünlü kütüphanelerin var olduğunu ve bunların nasıl yok edildiği hakkında bilgi veriyor. Yunan medeniyetinin Bergama ve İskenderiye kütüphaneleri olduğunu ünlü Roma Kütüphanesi örneklerini aktarıyor. Ardından yaşadığı dönemdeki kütüphanelere ve içlerindeki kitap sayılarına yer veriyor. Ünlü kütüphanelerden Paris Milli Kütüphanesi’nin 2.078.000 kitapla dünyanın en zengin kütüphanesi olduğunu söylüyor. Günümüzde bu rakamlar bir şey ifade etmese de önemli bir tarihi bilgi olarak eserde yer alması oldukça önemli.

Eski dönemlerde kitapların şimdiki gibi bireysel okunmadığını, ortak okumaların çok olduğunu, yeniçerilere Battalnamelerin okunduğunu, kış gecelerini geçirmek için Kerem ve Aşık Garip kitapları okunduğunu ifade ediyor. Birlikte okuma konusundaki şu örnekler dikkat çekici.

“Vaktiyle Araplarda, Rumlarda, Romalılarda müellifler, şairler asarı nesriyye ve şi’riyyelerini umuma okurlardı. Hatta müverrih Herodot dokuz kitabını halka okumuştur.”

“Vaktiyle Roma ve Yunanistan’da yemek zamanlarını kitap okumaya memur esirler var idi.”

Eskiden kütüphane memurunun kitap koruyucuları adıyla bilindiğini, en eski kütüphanecinin İskenderiye Kütüphanesi’nde görev yapan Falerli Demetrius ayrıntısı paylaşıyor. Ayrıca o dönemlerde kitapçılarda akıllı insanların ve kitap kopya edebilme umuduyla işsizlerin toplandığını ifade ediyor.

Kitap telifinin zor olduğunu ama yine de cesur olmak gerektiğini ifade eden şu sözlerde ne kadar haklı değil mi?

“Dünyada hiçbir kitap yoktur ki kabul-u ammeye mazhar olsun en iyi kitapları bile bir sınıf halk takdir eylediği hale ötede bir sınıf tenkit ve hatta muahaze eder. Onun için nice ilim sahipleri o kadar emek sarfıyla öğrendikleri uluma ve fünuna dair bir şey yazmadan isimlerini ahlâfa bırakmadan terki dünya edip gitmişlerdir.”

Yazar çok iyi kitapların ve çok kötü kitapların var olduğunu, iyi kitaplara sahip olmak için zengin olmanın yeterli olmadığını, iyi okuyucu olmak gerektiğini vurguluyor. Kitap seçimi konusunda da okuyucuya yardımcı olmak istiyor kendi dönemi için tavsiye ettiği kitapları sıralıyor.

“Kitap” hakkında genel olarak şunları söylesek doğru olacaktır. Hem Batılı kaynaklara hem Osmanlı kaynaklarına hem de farklı medeniyetlere son derece hâkim bir yapıyla yazılmış çoğu bilgi için kaynaklar düşünülmüş bilinmeyen kelimeler ile ilgili sayfa sonunda ve tarihte önemli kişiler önemli unsurlar için kitabın en sonunda ayrılmış koca bir bilgi denizine yer verilmiş. Sırf bu bölüm bile genel kültür seviyemizi iki basamak yukarı taşıyabilecek özen

ve ilgiyle hazırlanmış. Ayrıca Abdülhamit döneminin aydınlarından birinin dilini, fikirlerini bakış açısını “kitap” konusundaki görüşlerini öğrenmek kitaba tarihi bir değer katmış. Kitapta orijinalliği bozmamak için kelimelerin günümüz Türkçesindeki hali sayfa altında verilmiş. Elbette ki günümüz okuyucusu için pek kolay değil her seferinde bu kelimelere bakmak. Ama topraktan çıkarılan altının işlenmesi ve değerini bulması gibi uğraşmak gerekiyor ve bu haliyle okuyucunun kelime hazinesini genişletiyor. Kitabın son halinin Orhan Okay gibi -okuma kültürümüzün elmaslarından- birini kontrol etmesi kitaba ayrıca bir değer yüklüyor. Rahmetli Okay’dan bahsetmişken onun okuma konusundaki şu sözünü hatırlatmak yerinde olacaktır diye düşünüyoruz:

“Kitap seven her insanın çocukluk yaşlarında karşılaştığı hafızasında yer etmiş olan ilk kitaptan bir süre sonra gününü olduğu kadar hayatının da büyük bir kısmını işgal eden raflar dolusu kitaplarla dolu bir macera” (Okay, 55).

Kitaba değer veren ve kitabın önemini hala kavrayamamış-bu eser yardımcı olacaktır- herkese bu nitelikli eseri tavsiye ederiz. Hoşça kalın, kitapla kalın.

Son Söz

“Yazamadığımız raflar dolusu kitap, okuyamadığımız kitaplar gibi, karanlığın içinde evrensel kitaplığın sonsuzluktaki en uç noktasına kadar uzayıp gider. Biz A harfinin başının başındayız” (Manguel, 361).

KAYNAKÇA

- Labarre, A.,& Ergüden, I. (2012). *Kitabın tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Erünsal, İ. E. (2018). *Orta Çağ İslâm dünyasında kitap ve kütüphane*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Pedersen, J. (2012). *İslam dünyasında kitabın tarihi*. (M. Karagözoğlu, Çev). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Manguel, A. (2013). *Okumanın tarihi*. (F. Elioğlu, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Okay, O. (2014). *Kâğıt medeniyeti*. İstanbul: Derqâh Yayınları.
- Yazıksız, N. A.,& Yıldız, A. (2012). *Kitap*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Freire, P.,Macedo, D. P., & Ayhan, S. (1998). *Okuryazarlık: Sözcükleri ve dünyayı okuma*. Ankara: İmge Kitabevi.